

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

А. Куценко, Ю. Смирное

ОРДЕНА СОВЕТСКИХ РЕСПУБЛИК

Донецк, 1996- - 399 с.

Дивно, якою нестійкою є людська пам'ять. Минуло лише кілька десятків років, а вже зникли навіть спогади про республіканські ордени. Можливо, до цього спричинилися масові нагородження періоду Великої Вітчизняної війни, серед яких загубилися ордени, що вручались з 1918 по 1933рр. і носіння яких не було відмінено з введенням загальносоюзних орденів.

Мало хто знає, що деякі республіканські ордени вручались навіть за заслуги у Великій Вітчизняній війні. Так, Тувинська Аратська Республіка стала автономною областю РРФСР лише у вересні 1944 р., а до того зберігався її республіканський орден. Негативно позначилося на республіканських нагородах також введення нових правил носіння орденів і зміни способу їх кріплення.

Тисячі людей були нагороджені республіканськими орденами, але, можливо, лише про орден Бойового Червоного Прапора РРФСР хтось згадає сьогодні. А тимчасом саме для пам'яті про визначні заслуги нагороджених вручались їм ці ордени. Варто згадати, що дехто мав по 2, 3 і навіть чотири республіканських орденів. Книга А. М. Куценко і Ю. Д. Смирнова повертає нам цю пам'ять.

Монографія на загальному фоні фалеристичних видань вигідно виділяється послідовністю реалізації заявленого підходу до теми. У коротких начерках, що передують зображенню орденів, орденських документів і списків нагороджених, немає нічого зайвого. Як правило, тут містяться відомості про усталення ордену, створення його проекту, виготовлення, існуючі варіанти, порядок нумерації, вилучення і повернення орденів, кількості екземплярів. Там же окремою табличкою подано порядкові номери відомих на час написання книги орденів, що зберігаються у музейних та приватних колекціях. Небагатослівність при досить великому обсягу праці — якість, безумовно, необхідна для збереження можливості використовувати її як довідник по орденам, по нагороджених ними та як альбом власне орденських знаків.

Кожний розділ починається інформацією про утворення республіки, її перейменування, зміну статусу. Не зайвим є й зображення герба республіки, що дає можливість порівняти його із зображенням ордену і переконатися, чи не були використані його елементи в дизайні останнього.

Список нагороджених складається з кількох стовпчиків: порядкового номера, прізвища, ініціалів (якщо виявлені) та посади (професії) або назви нагородженої організації, ступеня ордену (якщо є), номера ордену (якщо виявлений), дати нагородження. Безумовно, ідеальним було б, якби наводилися джерела, за якими складалися списки. Всупереч оманливому уявленню про легкість підготовки списків в них закладено величезну авторську роботу, адже було використано не тільки дійсно існуючі списки нагородних відділів, що з ряду причин були далеко не повними, а й газетні повідомлення, фотографії, інформація приватних осіб, матеріали державних музеїв, згадки в публікаціях. Можна тільки шкодувати, що авторам інколи доводилося скорочувати відомі імена й по батькові до ініціалів, адже списки нагороджених є також джерелом для антропоніміки — науки про імена й прізвища. Важливо, що із значним ступенем вірогідності можна здогадуватися про національність нагородженого, а значить — про його місцеве чи неміське походження, що досить суттєво для історика, який вивчає той період радянського суспільства. Із зрозумілих причин автори не наводять список осіб, нагороджених орденом Червоного Прапора РРФСР тільки один раз, — він зайняв би близько 600 сторінок тексту книги. Нічим не пояснено відсутність списку кавалерів ордену Трудового Червоного Прапора Хорезмської РСР.

Не завжди присутність у назві ордену слова "Трудового" відповідала принципу нагородження. Такі ордени вручалися й за бойові заслуги, як це практикувалося в Білорусі, де було засновано тільки один трудовий орден, який одержувати і військові, і чекісти, і міліціонери.

Кількість документально підтверджених нагороджень республіканськими орденами і екземплярів, що збереглися, така:

Ордени	Нагородження	Збереглося
РРФСР		
Орден Червоного Прапора	16762	понад 200
Орден Трудового Червоного Прапора	161	14
Азербайджанська РСР		
Орден Червоного Прапора	53	18
Орден Труда / Трудового Червоного Прапора	54/155	кілька/?
Українська РСР		
Орден Трудового Червоного Прапора	384	99
Вірменська РСР		
Орден Червоного Прапора	205	15
Орден Трудового Червоного Прапора	118	8

Закінчення табл.

Ордени	Нагородження	Збереглося
Бухарська НСР		
Орден Червоної Зірки / Червоного Півмісяця (трьох ступенів)	343	38
Хорезмська НРР/РСР		
Військовий Червоний Орден / Орден Червоного Прапора	59/86	10/12
Орден Труда / Трудового Червоного Прапора	95/?	11/10
Грузинська РСР		
Орден Червоного Прапора	46	7
Орден Трудового Червоного Прапора	ПО	14
Білоруська РСР		
Орден Трудового Червоного Прапора	143	15
Узбецька РСР		
Орден Трудового Червоного Прапора	487	40
Туркменська РСР		
Орден Трудового Червоного Прапора	97	21
Таджицька РСР		
Орден Трудового Червоного Прапора	231	30
Закавказька СФРР		
Орден Трудового Червоного Прапора	132	15
Тувинська Аратська Республіка		
Орден Республіки (зразка 1936—1941 рр.)	84/104	кілька/30
Орден Труда	200	10
Абхазька РСР		
Орден Трудового Червоного Прапора	2	

Завершується кожний розділ коротким резюме англійською мовою, для якого авторами вибрано зручне місце — воно не відволікає російськомовного читача й водночас може бути легко знайдене тими, хто знає англійську мову.

Приємно здивувала ще одна відміна від інших фалеристичних видань - кожний орден без винятку має розміщене внизу під фотографією лицьової сторони зображення зворотної сторони, при чому обидва зображення зроблено в кольорі. Перші ордени виготовлялися в різних умовах, різними майстрами, з використанням різного оснащення, різними технологіями. Технологічне обличчя знака представляє його зворотна сторона. Прекрасно видні цілісно штамповані ордени, в тому числі й з використанням "чеканочного" штампування, що залишилося на зворотному боці, заглиблені дзеркальні відбитки написів і зображень лицьової сторони, двоскладні, які кріпилися загнутими штирками, пропущеними в отвори нижньої (зворотної) частини знака, системи кріплень на шпильках або штифтах, припаяні для носіння на орденських колодках саморобні вушка. На деяких орденях на зворотній стороні робили гравійовані написи, що розповідали про власника ордену чи заслуги, за які його нагороджено. Шкода, що немає ще однієї частини ордену-прокладки (великої металевої пластини, трохи меншої за сам орден). На прокладках часто розміщувалися графічні елементи, про які йшлося вище. В деяких випадках — навіть номер ордену ставився лише на прокладці, іноді він проставлявся і на ордені, і на прокладці.

Автори рецензованої праці сприйняли нагороди як комплекс. Вони з однаковою увагою розшукували знаки та їх варіанти, грамоти і їх різновиди, орденські книжки різних зразків. Це сучасний підхід до нагороджувальної системи, коли не обмежуються традиційним вивченням тільки самого металевого знаку-нагороди.

До небагатьох недоліків книги слід віднести відсутність явних вказівок на відтворення не оригіналу, а фотокопії, ксерокопії або реконструк-

ції. У книжці вміщено кольорові ілюстрації, на яких зображено ордени та орденські документи, читач легко може сприйняти підфарбовану (жовтий фон) чорно-білу ксерокопію грамоти про нагородження орденом Трудового Червоного Прапора Вірменської РСР за оригінал (с. 160). Недосвідчений читач може прийняти за документ переклад російською мовою грамот про нагородження орденом Трудового Червоного Прапора Вірменської РСР (с. 145), про нагородження орденом Червоного Прапора Грузинської Радянської Соціалістичної Республіки (с. 241), про нагородження орденом Трудового Червоного Прапора Грузинської РСР (с. 255), настільки точно відтворено розміщення тексту, використано шість шрифтів, увесь текст розміщено на сірому фоні в рамці. Наведена виписка з наказу по 4-му Окремому Розвідувальному Авіаційному Загону ім. Я. М. Свердлова про нагородження кількох військових льотчиків орденами "Червоного Прапора" Хорезму також може збентежити не підготовленого читача – бо розміщення тексту репродуковано точно, використано два шрифти, текст розміщено на сірому фоні, в рамці (с. 213).

Грамота про нагородження орденом Трудового Червоного Прапора Абхазької РСР примушує серйозно замислитися, чи не оригінал перед нами. У книзі використано характерне для документів розміщення тексту з центруванням рядків, використано п'ять шрифтів, текст розміщено на фоні герба республіки, в рамці (с. 396). І тільки порівняння шрифтів з уже названими вище документами усуває сумніви.

До речі, автори використали на початку книги вдалий прийом, що дає змогу безпомилково відрізнити такі "псевдо" документи: довідка про кількість нагороджених у 1933 р. та дві виписки з протоколів засідання Президії УВК СРСР 1933 р. мають умисно загнутий правий нижній кут рамки (с. 7, 10, 12). Якби цей прийом застосовувався й далі, то не виникало б необхідності звертати увагу на стилізовані документи-цитати.

Прекрасно, з використанням сучасних комп'ютерних технологій, зразком чорно-білої фотографії, що збереглася, зроблено реконструкцію кольору (сканування, монтаж, кольоровий принтер) Грамоти про нагородження орденом Трудового Червоного Прапора Туркменської РСР (с. 320). Мабуть, жодний спеціаліст, крім автора реконструкції, не побачить, що це складення з чотирьох елементів різного походження. Ретельність здійсненої реконструкції документа вражає. Таку роботу, гідну легендарного Лівши, треба вітати, але слід у даному випадку обов'язково вказувати відверто, що це реконструкція, оскільки не існує способу відрізнити її від оригіналу. Більш детальний підпис дав би можливість пояснити, що на грамоті вміщено не зображення ордену, а до неї прикріплено сам орден. Не зайвим також була б тут вказівка, що грамота з прикріпленим орденом призначалася як колективна нагорода для вивішування на вертикальній площині (стіні) і мала, як можна вирахувати, зважаючи на величини ордену, розміри 30–35 x 40~45 см. Уданому випадку функціональним оригіналом "працював" чорно-білий фотодублікат, що вже стосується "життя" орденських документів. Тут же кольорове зображення може бути сприйняте як оригінал. І навпаки, чорно-біла ксерокопія тимчасового посвідчення про нагородження орденом Трудового Червоного Прапора Узбецької РСР може бути прийнята за природний колір тексту оригіналу (с. 303).

Автори книги не зазначають, що грамота про нагородження Військовим Орденом Хорезмської Народної Радянської Республіки репродукована з кольорової ілюстрації, що вже публікувалася, і це призвело (з технічних причин) до розмитості й нерізкості зображення на відміну від оригіналу (с. 212).

Публікація книги викликала значний інтерес колекціонерів та дослідників, і до її авторів надходить багато нової інформації. Отже, легко передбачити, що незабаром у них з'явиться бажання видати додаток до своєї праці. До речі, книгу можна придбати у Москві, в Державному Історичному музеї. Вона досить дорога - приблизно дві середніх місячних білоруських зарплати, проте вона того коштує — зроблена на крейдованому папері, тираж невеликий (2000 прим.), прекрасна якість кольорових фотографій, словацька поліграфія.

/ . / . СІНЧУК (Білорусь. Мінськ)